

УДК 340.12

Соціологічні науки

Сасіна Людмила Олександрівна

Харківський національний економічний
університет ім. С.Кузнеця, Харків, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Анотація. Обґрунтована необхідність дослідження проблемних характеристик ментальності сучасних українців і трансформації їх в напрямі гармонізації суспільних відносин. Показана особлива (виховна) роль закладів освіти в справі формування і коригування світоглядних установок молоді. Визначені мотиваційні спонуки як інструменти впливу корпоративної культури закладів освіти на свідомість молоді.

Ключові слова: ментальність, менталітет, молодь, освіта, корпоративна культура.

Сасина Людмила Александровна

Харьковский национальный экономический
университет им. С.Кузнеця, Харьков, Украина

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМ МЕНТАЛЬНОСТИ УКРАИНЦЕВ

Аннотация. Обоснована необходимость исследования проблемных характеристик ментальности современных украинцев и трансформации их в направлении гармонизации общественных отношений. Показана особая (воспитательная) роль учреждений образования в деле формирования и корректирования мировоззренческих установок молодежи. Определены мотивационные рычаги как инструменты влияния корпоративной культуры учреждений образования на сознание молодежи.

Ключевые слова: ментальность, менталитет, молодежь, образование, корпоративная культура.

Lyudmila Sasina

Simon Kuznets Kharkov National University of Economics
Kharkov, Ukraine

INVESTIGATION OF PROBLEMS OF UKRAINIANS MENTALITY

Annotation. The necessity of research of problem characteristics of mentality of modern Ukrainians and their transformation in the direction of harmonization of social relations has

grounded. The special role of educational institutions in the formation and adjustment of the world outlook of young people has shown. Motivational levers as instruments of influence on corporate culture of educational establishments on consciousness of youth has defined.

Keywords: mentality, youth, education, corporate culture.

Проблема ментальності завжди викликала інтерес у вітчизняних і зарубіжних дослідників. Її пов'язували з поняттями «колективна свідомість», «національний характер», «національна ідея» і розглядали як своєрідну константу людського мислення, що визначає хід історичних процесів в країні.

В загальному розумінні ментальність – це поняття, що відображає цінності народу. Вона трансформується в залежності від реальних змін в суспільстві і відображає глибину колективного і індивідуального мислення. В цілому вона проявляється в способах сприйняття світу, оцінці явищ і процесів громадського життя.

Сьогодні в умовах порушення принципу справедливості, поляризації суспільства, збільшення соціальної диференціації, поширення проявів протестних настроїв дослідження колективної свідомості, ментальності українців особливо актуалізуються [1]. Науковці (філософи, історики, соціологи, психологи) намагаються знайти відповіді на питання: чому ми переживаємо безкінечні кризи, в чому причини суспільних протиріч, які перспективи є у нашого народу? Причому мова, як правило, йде про пошук дієвих механізмів єднання громадян, зняття соціальних протиріч, що дозволить в перспективі розв'язати найбільш болючі проблеми суспільства.

Менталітет і ментальність українців часто стають предметом наукових дискусій, проте істина ще не встановлена і відповіді на питання не отримані..

Метою даної роботи є обґрунтування необхідності досліджувати, враховувати і поступово трансформувати ментальні установки українського народу в напрямі гармонізації суспільних відносин..

Ментальність в історичному контексті досліджували Р. Емерсон, М. Пруст, Л. Леві-Брюль, Е. Кассіпер, Е. Гуссерль, О. Гуревич, Ж. Лефевр, М. Блок, Л. Февр.

Саме Л. Февр відмітив, що ментальність змінюється повільніше, ніж матеріальний і соціальний світ, тому вона може як прискорювати, так і сповільнювати суспільний розвиток. З цього випливає, що вивчення особливостей колективної свідомості, світосприйняття людьми процесів, які відбуваються, є об'єктивною необхідністю. Ментальність як колективне несвідоме досліджували К. Юнг, Д. Кембел, К. Керенї, Е. Нойман. М. Фуко вважав ментальність тим, що визначає досвід і поведінку людини.

Проблему ментальності українського народу досліджували вітчизняні вчені Д. Антонович, М. Грушевський, В. Липинський та інші. Однак особливий інтерес до неї проявився наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть, коли етнічну ментальність почали розглядати як психологічний феномен (О. Баришгольц,

Е. Донченко, В. Огірчук, Б. Попов, В. Васильєв, П. Гнатенко, М. Міщенко та інші). Ментальність як чинник відродження та формування національної самосвідомості українців розглядали В. Шинкарук, В. Кас'ян, М. Попович, В. Горський, А. Бичко та інші. Н. Грицюта вивчає архетипи українського народу.

З'ясувалося, що різноманіття підходів до визначення сутності і форм проявів ментальності представниками різних наукових напрямів і шкіл призводить до методологічних труднощів, неможливості співставити результати різних досліджень. До сьогодні серед вчених немає єдності щодо співвідношення понять «ментальність» і «менталітет». Ці два соціальні феномени знаходяться в тісному онтологічному зв'язку: досліджуючи світогляд і поведінку окремої людини (менталітет) як представника певної спільноти, ми робимо висновок щодо ментальності останньої. Ми вважаємо, що поки не створена доказова база відносно їх відмінностей, доцільно ці поняття сприймати як тотожні.

Розглянемо ментальність як складний психологічний і соціокультурний феномен, який визначає сутність і результати діяльності індивідів в будь-якій сфері життя. Вона поєднує в собі різні види цінностей, прийнятих як рефлексивно, так і не рефлексивно. Зв'язок між культурою і ментальністю обопільний: саме культура обумовлює становлення ментальності, а ментальність передає суть культури. Відображенням змісту ментальності є ментальні стереотипи, в яких втілені найбільш оптимальні форми мислення і поведінки суб'єктів в певних життєвих ситуаціях.

За визначенням Л. Пушкарьова, мислення – це пізнання світу, а менталітет – це манера мислення.

Ментальність як спосіб мислення, в основі якого лежать певні психоповедінкові архетипи (К. Юнг), формується одночасно з формуванням етносу. З часом вона змінюється, але протягом століть зберігає свій код, який проявляється в культурі і забезпечує її цілісність.

З точки зору соціології, поняття «ментальність» трактується як сукупність стереотипів мислення і поведінки, притаманних соціальній групі і індивіду, що спонукають їх сприймати світ і діяти певним чином.

Загальновизнаним є твердження, що характерними для української ментальності є такі риси, як індивідуалізм і прагнення до свободи. Крім позитивних, вони проявляються в негативних стереотипах мислення і поведінки: самоізоляції, конфліктах з оточуючими, невмінні працювати в команді. Саме з цих причин Україна неодноразово втрачала свої історичні шанси – політичні сили не бажали об'єднуватись ради єдиної ідеї і високої мети через егоїстичні прагнення до «гетьманства», нездорові амбіції, що спричиняло безкінечну взаємну боротьбу всередині нації.

З іншого боку, політичні сили, які виборювали владу, втрачали відчуття реальності і безуспішно намагались різко змінити ментальні установки громадян з прогнозовано негативним результатом.

Проблемами ментальності ми називаємо об'єктивно чи суб'єктивно, раціонально чи ірраціонально сформовані в масовій свідомості стереотипи,

які перешкоджають єднанню, солідарності нашого суспільства, які заважають одним почути других, сприйняти інші, відмінні, думки, і прийняти їх, як такі, що мають право на існування, погодитись з тим, що ми різні, можемо говорити різними мовами, визнавати існування різних релігій. При цьому ми – українці, люди, які люблять свою країну, прагнуть її зберегти як демократичну і толерантну, без проявів агресії, нетерпимості, ненависті і екстремізму. Для вирішення вказаних гострих соціальних проблем необхідно постійно досліджувати характеристики ментальності, своєчасно і ефективно коригувати їх в разі необхідності.

В цьому відношенні молодь, як окрема соціальна група, яка ще не має стійкої системи цінностей та світоглядних установок, викликає тривогу, занепокоєння і потребує особливої уваги.

Розглянемо ці питання докладніше.

Д. Макклеланд переконливо довів (1973 р.), що наявність базової освіти і розвинений інтелект ще не гарантують кар'єрного зростання, є більш дієві фактори успіху, це - здатність розуміти інших, їх настрій, розбиратись у власних почуттях, регулювати свої емоції, проявляти ініціативу. Для позначення таких факторів П. Саловей і Д. Майєр ввели в науковий обіг термін «емоційний інтелект» (1990 р.). Пізніше (в 1995 р.) в книзі з такою ж назвою

Д. Гоулмен довів, що життєвий успіх індивіда залежить не стільки від IQ, скільки від рис його характеру [2].

Одним із проявів емоційного інтелекту є почуття емпатії. Воно блокує агресію, жорстокість, допомагає краще зрозуміти навколишній світ, сприймати і поважати чужі думки.

Справедливість висновків американських вчених не викликає сумніву, особливого значення вони набувають в умовах нинішніх українських реалій. Тому можна стверджувати – причини соціальних «хвороб», що ведуть до психологічного надлому, відчаю, суспільної незадоволеності, громадянських протестів, часто криються в такій характеристиці ментальності, як низький

рівень розвитку емоційного інтелекту, відсутність емпатії, невміння чи небажання налагоджувати стосунки з іншими людьми, поважати їх і їх погляди. Тому логічним є висновок: для подолання кризових явищ в Україні трансформаційні зусилля слід, в першу чергу, спрямувати в ментальну сферу, а саме – суспільству необхідно запропонувати таку систему цінностей, яка б забезпечувала зміцнення моральних підвалин, досягнення солідарності, гармонізацію інтересів громадянина і держави.

Етнос, як правило, має схильність до константного, його ментальні структури формуються не одним поколінням (Т. Наумова). Саме тому перетворення ціннісних установок відбувається повільніше, ніж зміни в соціально-економічній і політичній сферах. Про це представникам влади слід завжди пам'ятати і орієнтуватись в своїй діяльності на збереження і зміцнення ментальних основ, а не їх руйнацію. Невдалі спроби різко змінити світоглядні установки громадян призводять до несприйняття реформ, зростання проявів агресії, нетерпимості і ненависті. Українська влада, на жаль, допустилася цих помилок.

Державним діячам, політикам необхідно з повною мірою відповідальності підходити до прийняття стратегічних рішень, що стосуються ментальності. Ігнорування сформованих в суспільстві ментальних структур чи їх руйнація є серйозною загрозою прогресу, демократії, єдності, національній безпеці країни.

З цього випливає, що досліджувати ментальність слід постійно і цілеспрямовано. Одержані результати дадуть можливість краще зрозуміти себе і інших, знайти те, що об'єднує, а не розділяє, на цій основі порозумітися, а при необхідності (для України вона є нагальною) трансформувати ментальні риси, долаючи таким чином перешкоди на шляху еволюційного, а не революційного розвитку нації і досягнення високої мети – гармонізації суспільних відносин.

Коригування (трансформацію) суспільних ментальних установок слід розпочинати зі змін ментальних характеристик людини, оскільки колективні

цінності і установки будуть сприйматись як загальнонаціональні за умови визнання їх більшістю громадян країни.

Здається очевидним, що саме цінності, як ядро ментальності, можуть стати тією силою, яка допоможе об'єднати українське суспільство, перебороти чисельні кризи і побудувати, нарешті, сильну соціальну державу з гарантованими правами і свободами громадян.

Завдяки стійким переконанням, ментальність дозволить окремим індивідам знаходити спільну мову, об'єднуватись з іншими людьми в соціальні групи, спільноти. Тому очевидним здається висновок про необхідність цілеспрямованого впливу на колективну свідомість (трансформацію ментальних рис), проведення роз'яснювальної роботи серед громадян щодо існуючої ситуації і нагальної потреби гармонізації суспільних відносин. До цієї просвітницької роботи повинні залучатись всі небайдужі до майбутнього нашої країни, всі, хто має суспільне визнання і може впливати на глибину колективного і індивідуального мислення. Особливу роль в даному процесі, на наш погляд, повинна відігравати система освіти. Саме через неї, головним чином, здійснюються процеси соціалізації і інкультурації, людина стає членом суспільства. Причому, «ситуацію виховання» повинно створювати безпосередньо власне соціокультурне освітянське середовище як таке, що покликане формувати у молоді культуру мислення, розуміння і критичне сприйняття того, що відбувається в державі, суспільстві.

Освітнє соціокультурне середовище створюється під впливом чинників макросередовища і є його відбитком. В свою чергу, корпоративна культура здійснює безпосередній вплив (формуючий і коригуючий) на всіх суб'єктів освітнього процесу. Тобто до закладів освіти приходять студенти з різними соціокультурними детермінантами. В процесі навчання вони знаходяться в зоні дії корпоративної культури і в більшості випадків приймають її цінності і норми. Інструментами впливу корпоративної культури є мотиваційні спонуки. Вони формують ставлення людини не тільки до навчання, роботи,

але і до життя взагалі. Дослідження Д. Макклеланда показали, що найбільш дієві мотиваційні спонуки людини – це спонукання до досягнення, приналежності до групи, набуття компетенції та володіння владою. Мотивація досягнень відрізняється від мотивації компетенції. Якщо перша зорієнтована на розв'язання поставлених задач і готовність перейти до інших, то друга – на з'ясування рівня власних здібностей (чи достатні вони для якісного виконання завдання). В закладах освіти є можливість їх залучення частково або в повному обсязі для формування та коригування світоглядних установок молоді. Розуміння викладачем відмінностей студентів в їх ставленні до навчального процесу, оточуючих, життя дозволяє йому застосовувати індивідуальний підхід і в кожному конкретному випадку обирати найбільш ефективні мотиваційні спонуки. «Ситуація виховання» створюється при проведенні дискусій, семінарів, «круглих столів», включенні проблемних питань в лекційний матеріал, залученні студентів до наукової діяльності і інших форм роботи. В цьому зв'язку виникає запитання до розробників стратегії навчального процесу: чому гуманітарні дисципліни, які покликані впливати на внутрішній світ людини, втрачають свої позиції? Такі дисципліни, як «Філософія», «Соціологія», «Культурологія», «Культура ділового спілкування» викладаються або на факультативній основі, або є вибірковими, або взагалі зникли з навчальних планів. І це є загальною практикою для більшості ВНЗ. З точки зору очевидної необхідності формування у студентів методологічних засад пізнання, розвитку мислення, ознайомлення з моральними, культурними, естетичними цінностями ці обмеження в викладанні гуманітарних дисциплін є помилковими. Вказані «новації» не дозволяють навчальному закладу, викладачам гуманітарних дисциплін з повною віддачею, максимально ефективно виконувати свою функцію формування чи коригування певних ментальних характеристик, світоглядних установок молоді, що є неприпустимим. Проте все ж залишається надія, що заради високої мети досягнення гармонії в суспільних відносинах відкрите питання буде вирішене.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Проблеми теорії ментальності / [Попович М. В. та ін.]. - К.:Наукова думка, 2006. – 403 с.
2. Гоулмен Д. Эмоциональный интеллект /Д. Гоулмен. 0- М.: Сигма, 1998. – 560 с.